

Alisher Navoiy shohbaytlarida inson kamoloti talqinlari

Mehribon Yaqubova- UrDU tyutori

Annotatsiya. Mazkur maqolada buyuk mutafakkir alloma Alisher Navoiyning shohbaytlarida inson kamoloti talqinlarining tahlili keltiriladi. A.Navoiy shohbaytlarida inson kamoloti uchun zarur bo‘lgan jihatlar qalamga olinganligi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: She‘riyat, shohbayt, nasriy bayon, falsafiy qarash, ma‘naviy yetuklik.

Аннотация. В данной статье представлен анализ интерпретаций человеческого совершенства в шахбайтах великого мыслителя Аллама Алишера Навои. Шахбайты А. Навои показывают, что записаны аспекты, необходимые для совершенствования человека.

Ключевые слова: Поэзия, шахбайт, прозаическое повествование, философский взгляд, духовная зрелость.

Annotatsion. This article presents an analysis of the interpretations of human perfection in the Shahbayts of the great thinker Allama Alisher Navoi. A. Navoi's shahbayts show that aspects necessary for human perfection are written down.

Key words: Poetry, shahbayt, prose narrative, philosophical view, spiritual maturity.

Shohbayt shakl va mazmun jihatidan she‘rdagi baytlarning eng zo‘ri, eng ta‘sirli. Sharqning daho san‘atkorlari she‘riyatida shohbaytlar durday terilib, olmosday tovlanib turadi (1, 5). Darhaqiqat, Alisher Navoiy ham Sharqning daho ijodkorlaridan, hisoblanadi. Uning she‘riyatida shohbaytlar asosiy o‘rinni egallaydi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Taniqli adabiyotshunos Ibrohim Haqqul Alisher Navoiy asarlarining 10 jildligidan shoir shohbaytlarini saralab olgan va ularning nasriy bayonini keltirgan. Shunisi etiborga molikki, barkamol avlodni voyaga yetkazish asosiy vazifa bo‘lgan bugungi davrimizda Alisher Navoiy shohbaytlari bizga ko‘makdoshdir.

Yana bir zahmatkash adabiyotshunos Y.Is'hoqov shunday yozadi: “Navoiy g‘azalla rida shohbayt ko‘pincha she‘rlarning oxirlarida, asosan, maqta‘dan oldingi bayt sif atida keladi. Falsafiy xulosa shaklidagi bunday baytlar salmoqli ijtimoiy axloqiy pafosi hamda uslubiy tugalligi bilan boshqa baytlardan ma‘lum darajada ajralib turadi. Ular alohida holda ham muhim bir fikrni tugal ifodalaydi” (2, 262).

Darhaqiqat, bunday baytlar Alisher Navoiy donishmandligining mahsuli bo‘lib, yuksak badiyat namunalari hisoblanadi. Ular turli mavzuda bo‘lib, hikmatli so‘z darajasiga ko‘tarilgan va insoniyatning ma‘naviy mulki darajasiga yetgan. Alisher Navoiy “Xamsa”sida shunday shohbaytlar bor:

Odami ersang, demagil odami,
Oniki yo‘q xalq g‘amidin g‘ami.

Yoki:

Xushturur bog‘i koinot guli,
Barchadin yaxshiroq xayot guli.

Alisher Navoiy nazdidagi chinakam inson xalq g‘amini yeyuvchidir. Xalq g‘amini yemaydigan odam emas, deydi shoir. Bu donishmandona fikr Navoiy dahosini ko‘rsatuvchi vositadir.

Navoiy shohbaytlaridan bironta mavzu chetda qolgan emas, Ularda inson ka moloti uchun zarur bo‘ladigan barcha jihatlar qalamga olinadi.

Kitobxonni ma‘naviy yuksaklik sari yetaklaydi. Shoir yozadi:

Besha sherin gar zabun qilsang shijoatdin emas,
Nafs itin qilsang zabun olamda yo‘q sendek shujo‘ (1, 34).

Navoiy yozadiki, o‘rmondagi sherni yengsang, shijoat deb hisoblama. Nafs iti ustidan g‘olib kela olsang, olamda senday shijoatli topilmaydi, deydi. Haq gap, Odam o‘zining havoyi nafs ustidan g‘olib bo‘lsagina haqiqiy shijoat egasi hisoblanishi go‘zal misralar orqali bayon etilgan.

Alisher Navoiy shohbaytlarida do‘stlik ulug‘lanadi. U bir o‘rinda dushmanlik ish emas, do‘stlik chinakam ish deb yozsa, boshqa o‘rinda dushmanlarga ham do‘stlik qilishga chorlaydi. Jumladan:

Do‘st dushmandan manga ko‘krak chu tekurdi jafu,
Ne ajab gar dushman do‘stlo‘g‘ bo‘lg‘ay fanim (1, 40).

Shoirning shunday shohbaytlari borki, ularda vaqt qadri birinchi o‘ringa qo‘yiladi. Har damni qadrlash lozimligi uqtiliradi va chinakam orif vaqt qadriga yetuvchi

ekanligi uqtiriladi.

Navoiy yozadi:

Bu damni orif esang yaxshi tutki, johil ishi

Yetishmagangavu o‘tganga qiylu qol o‘lg‘ay (1, 46).

Alisher Navoiy chinakam ma’noda elparvar shoir hisoblanadi.

U xalqparvarlikning chinakam namunasini shunday ifodalaydiki, bunda mahorat, ifoda, mohiyat yuksak maqomdadir. Shoir yozadi:

Yuz jafo qilsa manga, bir qatla faryod aylamon,

Elga qilsa bir jafo, yuz qatla faryod aylaram (1, 74).

Ha, chinakam elparvar o‘ziga kelgan har qanday jafoni faryodsiz qabul qiladi, biroqelga qilingan jafo uchun yuz marta faryod chekadi. Navoiy yuqoridagi shohb aytida tazod san’ati orqali go‘zal misralar bitgan.

Alisher Navoiy inson umri go‘zal amallarga boy bo‘lishi lozimligini uqtiradi . G‘aflat bilan o‘tgan umr umr hisoblanmasligi shoir shohbaytiga asos bo‘lgan:

Hisob aylama umringnikim, necha o‘tmish,

Ki umr g‘aflat ila o‘tsa, ne hisobdadir (1, 106).

Navoiy “Farhod va Shirin” dostonida yozadi:

Quyoshlik istasang, kasbi kamol et,

Kamol ar kasb etarsen, bemalol et (1, 92).

Shoir quyoshday ziyo taratishni istasang, komillik sir-asrorini o‘zlashtir, deydi. Lekin kamolot yo‘lida hech shoshilma, bemalol riyozat c hek, deya nasihat qiladi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Alisher Navoiy butun insoniyatga daxldor mavzularda ijod qildi, shohbaytlar yaratdi. Uning shohbaytlarida inson kamolotini ta‘minlovchi go‘zal fazilatlar tarannum etiladi va Alisher Navoiy ulug‘ donishman d sifatida pand-nasihat qiladi. Ma‘naviyat, ma‘naviy komillik dolzarblik kasb etgan bugungi kunda Navoiy shohbaytlari bizga yo‘l ko‘rsatuvchi mayoqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Shohbaytlar. To‘plovchi, nasriy bayon va so‘zboshi muallifi Ibr ohim Haqqul. – Toshkent “Tamaddun”, 2016.
2. Is‘hoqov Y. So‘z san’ati so‘zligi. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2014.